

примерно в „областта на историко-функционалното и типологическо изучаване на литературата“.

Особено значение в цялостния контекст на книгата на М. Храпченко има последната статия, включена в нея — „Поетика, стилистика, теория на литературата“. Тя ни показва колко много през последните години се актуализира интересът към поетиката и стилистиката. След един немного обширен, но обстоен преглед на постиженията и разногласията в областта на поетиката и стилистиката, който включва изказвания на най-големите съветски учени — В. В. Виноградов, Д. С. Лихачов, А. В. Чичерин, Г. М. Фриденлендер, А. Н. Соколов и др., идва до някои интересни изводи. Според него съществуват две крайности в науката — едната „отъждествява“ поетиката и стилистиката, а другата „рязко“ ги разграничава. Така например Д. С. Лихачов различава „две понятия за стила“ — „стилът като явление на литературата и стилът като определена система на формата и съдържанието“. Както е известно, той говори за „стил на епохата“ (понятие, което Храпченко счита за „неясно“), за индивидуални стилове и т. н. Съветският учен е по-благоприятен към постановките на В. В. Виноградов по отношение на поетиката и стилистиката. Известно е, че Виноградов говори за стил на литературно-художественото произведение, за стил на писателя, за стил на литературната школа и т. н. Но М. Храпченко счита, че Виноградов неправилно дели стилистиката на лингвистическа и литературоведска — точна граница между тях няма. „Тук не е установен ясният и точен водораздел, определящ тези две научни дисциплини една от друга“ — пише Храпченко. Освен това всичко, което се касае до проблемите на стила, на тяхната специфика, е „отдадено“ на лингвистическата стилистика. Като дял на литературоведската стилистика „остават“ такива въпроси, значителна част от които към характеристиката на стиловете като такива в същност и не се отнасят“. Ето защо по-правилно е да се говори за „стилистика на художествената реч“, която „тясно се съприкоснява“ с „литературоведската стилистика и със стилистиката на езика“. Безспорно М. Храпченко е прав — той сочи единствено верния път към разработването на проблемите на поетиката и стилистиката.

Изобщо акад. Храпченко в своята книга ратува за създаване на марксистическа историческа поетика, която да издигне на качествено нова степен направеното някога от А. Веселовски и науката изобщо. За целта трябва най-напред да се издадат исторически поетики на отделните национални литератури, които ще подпомогнат написването на „всеобща историческа поетика“. Разбира се, че тя няма да бъде „проста сума“ от поетиките на националните литератури.

В заключение ще кажем, че самото развитие на съветското общество и наука налага

гат необходимостта от подобни изследвания, каквито са тези на акад. Храпченко. Последните му книги — „Творческая индивидуальность писателя и развитие литературы“ и „Художественное творчество, действительность, человек“ не само обобщават изминатия път на съветското литературознание, но и чертаят неговите нови открития. В тях има много дискуссионни постановки, но има и големи, верни и проникновени научни наблюдения и обобщения.

Ангел Анчев

## „POKOLENIA LITERACKIE“

от KAZIMIERZ WYKA<sup>1</sup>

Wydawnictwo Literackie,

Kraków, 1977. 315 с.

Терминът „литературно поколение“ все по-често се появява в нашите литературнокритически и теоретически писания през последните няколко години. Но специални изследвания, посветени на основните закономерности, които съпътствуват възникването, битието или смяната на едно с друго литературно поколение, не са правени и много често терминът се употребява произволно, извънредно субективно. Все още няма и литературно-социологически проучвания, посветени на социалните и литературните факти, които могат да създадат дадена литературна формация, да подпомогнат или спрат нейното духовно развитие.

Всичко това прави извънредно интересна и за нас излязлата през 1977 г. книга „Литературни поколения“ на големия полски литературовед Казимеж Вика, която представлява важна стъпка напред към теоретическата разработка на същността на понятието „литературно поколение“. Интересна е творческата история на тази книга. В същност тя е завършена още през 1939 г., била е готова за печат, но ръкописът изгаря по време на бомбардировките на Варшава. В най-трудните за световната култура години на войната Вика пише книгата отново, но по-късно дали поради творческа разсеяност или поради невъзможност да открие труда си в огромния куп ръкописи ученият не споменава вече за него. Ръкописът бе открит след смъртта на изследователя, а издаването му стана събитие сред полската културна общественост.

Уточняването на понятието литературно поколение К. Вика извършва, като разкрива зависимостите, които се създават между събитията и фактите от дадена историческа епоха и отношението, което имат определена група хора към тези обективно ставащи про-

<sup>1</sup> Казимеж Вика. Литературни поколения. Краков, 1977. 315 с.

мени. Така определеното отношение към различните политически, философски, социални, културни и други промени оформя своеобразното преживяване на *историческото време* или, с други думи казано, създава предпоставки за възникване на едно литературно поколение.

Но отделните етапи, през които минава човешкото съществуване, се различават както по отношение на зрелостта и съзнателността на индивидите, така и по отношение на възприемателната способност на психологическите им апарати. Според Вика периодът на младежкото узряване е онзи етап в развитието на личността, когато обществените промени имат най-голям отзвук в мисълта и съзнанието. Това е времето, когато „първите черти на индивидуалността са вече достатъчно формиращи, за да може личността съзнателно да реагира, и въпреки това тя все още е тъй гъвкава и еластична, че би могла да бъде доусъвършенствувана“ (с. 60). Така авторът твърди, че в тези години се гради системата от отношения към околния свят, които в по-сетнешния социално-активен път на човека ще играят ролята на контролна проверка спрямо неговото бъдещо поведение. Значението на опита, придобит в този възраст, се допълва и от факта, че във всяко по-късно преживяване може да се открие споставянето — потвърждение или отрицание на първите впечатления.

Сложното взаимодействие между *възрастта* и *историческото време* не остава затворено в рамките на отделната индивидуалност, отбелязва К. Вика. Връзката, която се създава между двата фактора, е актуална за всички индивиди, достигнали до една и съща възрастова граница. По този начин, като излиза от единичното, строго индивидуално преживяване на историческите промени, литературоведът достига до общото, надиндивидуално възприемане и въвежда понятието „*събирателни времена*“ (заимствувано от Шилер), за да изрази връзката между общата духовна нагласа на еднаквите възрастови групи и историческия процес.

Събирателните времена не само следват без прекъсване едно след друго, но те съществуват и паралелно във всяка епоха, тъй като във всяко време живеят и се развиват ред групи, всяка от които е потопена в своето събирателно време. За да бъде пределно точен при изследването на този въпрос, К. Вика привежда дефиницията на немския литературовед Пиндер за „*неедновременността на едновременно живеещите*“.

Изучавайки връзката историческо време — психологическо преживяване, авторът открива и обратна зависимост. Времето също черпи съдържание и животворност от съзнанието, защото субективното съзнание възприема историческите факти, за да бъдат те по-късно повлияни от избраната от него насока.

Би било интересно да проследим как изследователят определя първичния, зачатъчен

образ на поколението, когато то все още е обществена група, далечна на всякакви хуманитарни увлечения. При тази фаза на развитие възрастово-психическата същност на групата е най-силна и ярко изразена: проявява се общото за всички членове чувство на психическа взаимообвързаност, инстинктивна общност и най-елементарна духовна близост. Особеностите на тази форма на живот на литературното поколение определят и названието, което ѝ дава Вика, за да характеризира най-вярно съдържанието ѝ. Той я възприема като *биопсихическа среда*, а развойния етап, на който се намира групата, нарича „*предхуманитарно стъпало*“, от което предстои да се премине към литературно оформения тип поколение. Духовните връзки на този етап са все още твърде слаби и общи, за да могат да бъдат специална черта на конкретно поколение — това са най-вече ученически приятелства, младежки дружби, в които наченките на взаимни духовни интереси не достигат до литературната изjava. По-късните, висшите форми на организация на поколението като обществена група са невъзможни без тази първична общност.

Изтъквайки тази важна закономерност, К. Вика преминава към обосноваването на теоретическа класификация, с помощта на която разграничава и обобщава формите на съществуване на литературните поколения. Тази класификация се отнася за поколенията с оформена литературна, историческа или, най-общо казано, хуманитарна същност. Литературоведът успява да систематизира пет форми на съществуване на литературното поколение.

Най-близко до „*предхуманитарното стъпало*“ се намира обществото или „*кръгът на връстниците*“ — група младежи, свързани помежду си не толкова чрез литературните си възгледи, колкото чрез другарския живот, разбирателството и съчувствието. Такива малки приятелски кръгове Вика открива в първите години на полския романтизъм, когато все още романтичните тенденции не са напълно осъзнати — в тази епоха обществата на младите романтици от Варшава и Кшеченец вече се оформят, а от тези кръгове ще излезат хора като Мицкевич и Словацки, които в по-късната си обществено-литературна дейност ще участвуват в различни литературни кръжоци, ръководени вече предимно от оформени литературни критерии.

Всяко общество с определена литературна цел търси път за въздействие върху духовния живот на страната и обикновено се стреми към създаване на собствен печатен орган, който да отразява и разпространява идеите, становищата и търсенията на оформената група. Специфичния характер на такива групи — пише Вика — се изразява в това, че тук в много по-малка степен важи принципът за близката възрастова граница, приятелска задружност и емоционална ангажираност. На преден план излиза съзнателната реакция на младите, която намира израз

в създаването на творческа програма, манифест. Затова Вика назовава групите „програми“ и ги определя „като коващница на програми, общи фронтове и естетически постулати“. При тази форма на съществуване на литературното поколение се срещаме с активна съзнателност, която е чужда на донякъде „инстинктивния автоматизъм“ на преходните групи. Програмни общества се появяват в зората на полския романтизъм, а тяхното съществуване позволява да се разгледа чисто социологическият въпрос: кой фактор преобладава при възникването на обществените групи и поколения — дали най-важен е принципът на съзнателност или някои общи човешки особености, оформящи се под влияние на историческите факти. К. Вика правилно посочва, че отговорът може да бъде различен в зависимост от типа на разглежданата група — битието на предромантическите поколения, на придворните класицисти, на просветителите се определя преди всичко от фактори, сред които съзнанието играе подчинена роля. Съзнателността се изявява напълно в по-късните периоди на литературния живот. Превес на други фактори може да се открие и сред представителите на Българското възраждане в неговия ранен период.

На фона на полския модернизъм К. Вика извежда и идеята за съществуването в дадени поколения на групи, които се различават съществено помежду си, но са свързани в целостта на литературната формация, чиято представители все пак остават. Представителите на полския позитивизъм също се разграничават в две големи групи — едната на по-консервативно настроените писатели с център Краков, и другата — на прогресивно-рационалистично ориентиралите личности със седалище Варшава. Между тях се води остра борба, разгарят се литературнокритически спорове, но и двата лагера са единни, когато трябва да отстояват позициите си срещу идеолозите на романтизма или срещу раждащото се течение на модернизма. Привеждайки тези примери, Вика достига до формулиране на типа литературно поколение, което нарича „разновидности на поколението“.

Друга форма, която може да приеме литературното поколение, е формата на т. нар. „пълно поколение“. То обединява и обема всички приятели и враждуващи групи, които съществуват на даден етап от литературната еволюция. По обхват тази форма е много по-пълна от предишната, защото включва всевъзможните групировки и разновидности, разединяващи литературното поколение. Нито варшавският, нито краковският позитивизъм, взети поотделно — твърди Вика, — не могат да характеризират напълно полския позитивизъм като литературен факт. Едва когато от частните различия се стигне до общите, съществени моменти, може да бъде дадена точна дефиниция на цялото явление. Невъзможно е то да се раз-

вива безконфликтно, монолитно и спокойно, без никакви спорове и несъответствия. Подобно съществуване би било в противоречие с всяка литературна и жизнена еволюция. Затова много вярно литературоведът приема съществуването на „разновидности“, които участват в състава на „пълното поколение“, а то често пъти дава облик и название на големи литературни периоди.

За да завършим с класификацията, трябва да отбележим и една по-особена форма на живот на литературното поколение, която Вика нарича поколение „с хипотетичен характер“. При този вид литературно общество липсват напълно признаците на литературното съзнание, не може да се говори нито за програмни групи, нито за кръгове на връстници, но не е трудно да открием стил, литературни възгледи и естетически концепции, които изграждат образа на едно поколение.

Напълно закономерно литературоведът си задава въпроса — не бихме ли могли в този случай да заменим понятието литературно поколение с понятието литературна група, не е ли излишно въвеждането на термина „поколение“ за явление, което сме дефинирали с известни уговорки?

Отговорът се съдържа в изтъкването на принципната разлика, която Вика намира между двете понятия. Според него общото за всички групи е това, че „никоя от тях не би могла да бъде с доминиращо значение спрямо останалите — възможност за това има единствено понятието „литературно поколение“, което представлява идеен и духовен център, основан на възрастовата прилика и осъществяващ сходна насока на развитие на художествените и духовните идеи“ (с. 80).

Това са схващанията на К. Вика за специфичните черти и функции на поколението, възприемано като съзнателна и организирана обществена група. Пълна представа за осмислянето и изчерпателния отговор на въпроса, „що е литературно поколение“, бихме могли да получим обаче изключително интересните разсъждения относно произхода и първоначалното оформяне на поколението. Много моменти от първия етап на живота на литературните общества представляват концентрирана характеристика на по-нататъшните изяви на неговите членове, а изучаването на този според Вика „лесно забележим, но трудно обясним проблем“ (с. 80) е важно не само за изследователите на конкретното литературно поколение, а и за всеки учен, който се стреми да проникне в принципната страна на този въпрос.

Исходна точка за автора е спорът, който неизбежно възниква в обществото на млади и стари — този спор започва в семейната среда, там конфликтът бащи — деца е един от най-интересните психологически феномени на педагогиката. К. Вика не е, разбира се, първооткривател на този проблем. В труда си той използва постигнатото от неговите предшественици — психолози и педагози, като

доразвива социалния и чисто литературоведчески аспект на конфликта.

В основата на противопоставянето лежи разочарованието, което растящото дете изпитва от промяната на чертаещия се в съзнанието му образ на родителите. До определена възраст за малчугана е бил актуален само изградените на основата на детските възприятия идеален образ на бащата и майката. Но, както обяснява психологът Хюберлин (на неговите изследвания се опира Вика), с течение на времето в периода на юношешкото младата личност постепенно започва да изгражда нова, по-близка до действителността представа за своите родители, която е коренно различна от първоначалната идеализация. Създава се конфликтът, защото подрастващият не може да проумее, че промяната във виждането е плод на неговата зрелост. Той не иска да види родителите си такива, каквито са в действителност, и у него се загнездва убеждението, че те са се променили в отрицателен смисъл. Това подтиква младата личност към открито пренебрежение, упорство и отчуждение.

Другата (с изъвиен обществен характер) страна на конфликта се проявява в моменти, когато се сблъскват оформеният вече житейски практически опит на бащата с младежкия порив и спонтанното вдъхновение на сина, който не признава старите правила и обществените поуки. И макар и двете страни да имат своето право, спортът е неизбежен. Ражда се чувството, наречено от психолога Макс Шилер *ressentiment*, което се отнася и за двете възрастови групи и се характеризира със затаена злопаметност и озлобеност. За по-възрастните това е мъката по нещо отминало безвъзвратно, това е понякога и остро нихилистично отношение към постиженията на младите, а за синовете според Вика чувството е свързано повече със защита на позицията на по-слабите, „лишени от активно действие личности“ (с. 91). С наближенията и изводите за конфликта бащи — деца може да се спори, но отклонението към спецификата на бащино-синовните отношения не е случайно. Ритъмът на литературния спор между две поколения показва приблизително същите закономерности и между двата (протичащи на пръв поглед на различни равнища) конфликта съществуват редица общи моменти.

Един от безспорно доказаните факти на литературното развитие е съзнателното или несъзнателното подражание на образци, утвърдени от по-възрастното литературно поколение. По мнението на К. Вика това е свойствено за най-ранния етап от живота на създаващата се литературна група. Но тук — вярно посочва той — се проявяват и първите елементи на отрицанието, насочени срещу издигнатите от предходните идеали: „Също като децата, чито очи са се отворили от факта, че техните родители не са движещи се идеали и те не могат да им простят това

разочарование, така и по-младото поколение, излъгано в мнението си за предходниците, не може да ги извини и им приписва всичко лошо и нищожно“ (с. 43).

Вторият общ и за двата спора момент е абсолютното убеждение на младите в силата на правилото „след вас значи по-добре от вас“. Този постулат според Вика ще бъде актуален при почти всяка смяна на едно с друго течение. Младите насочват стрелите си най-вече срещу епигоните и посредствените защитници на делото на утвърдените писатели, защото в техните произведения най-ярко се откроява непостигнатото. Не е поощаен и авторитетът на любимите на миналите поколения писатели — по този начин се търси пълно освобождение от силата на внушението на предшествениците. Познатото ни вече чувство *ressentiment* се появява под една особена и интересна форма — Вика го оприличава на защитна броня, на ризница, в която борещите групи се обличат. И, както посочва полският литературовед, то е най-силно в тази литературна група, чийто принос в духовния живот е сравнително най-малък. Писателите от голяма величина за разлика от второстепенните литературни дейци много повече се позовават на мнението и поуците на своите учители-предшественици, докато критиците и творците с по-посредствени изъви лесно се поддават на бликналата неприязнь. Затова Вика твърди, че „бронята“ е характерна не за поколението в неговия пълен вид, а само на някои по-малки литературни единици.

В началото на труда си Вика споменава за съществуването на определено обществено или идейно събитие, чиего своеобразно преживяване представлява един от важните фактори, които формират живота на литературното поколение. В главата „Съзнание на поколенията“ Вика назовава това събитие „кристализационен център“, който оказва влияние върху самоопределянето и сплотяването на младите литератори в духовно цяло. Това обединяващо ядро заема централно място и при разглеждането на друг важен фактор от битието на поколението — неговото *съзнание*, без съществуването на което би било невъзможно пълното оформяне на поколението като активно действащ колектив. Според Вика това съзнание невинаги „означава справедлива и обективна оценка на задачите и възможностите на поколението — по-скоро то е израз на онова, което поколението може или иска да мисли за своята роля...“ (с. 101).

По-конкретно съзнанието намира израз в желанието за тотално преустройство на духовните форми на живот, когато, забравяйки тежестта на традицията, младата смяна решава, че трябва да тръгне от нищото, за да може да изгради всичко отново върху чисто пространство.

За да бъдат големите обществени или духовни събития кристализационен център, К.

Вика поставя още едно условие: в същото историческо време да съществува литературна групировка, която да изпитва необходимостта от обединяващ, определящ развойния ѝ път център. И дава пример, като сравнява събитията от 1905 г., чистото значение за полската литература е голямо, но не може да се сравни с отзвук, който има в литературната история януарското въстание от 1863 г. Това е така, защото през 1905 г. течението на модерните „Млада Полша“ вече е формирано, докато 1863 г. съвпада с момента на търсене на идеен център от страна на младите позитивисти.

Интересна е и друга мисъл на К. Вика, свързана с изясняването на този въпрос. Става дума за *типа реакция*, предизвикан от дадени събития. Защото ако се приеме, че определящият момент за съществуването на дадено поколение е само обективното преживяване на определено събитие, то тогава опозицията поколение — неположение може да бъде дефинирана единствено чрез опозицията преживени — непреживени събития и това означава, че позитивният, гравитиращ признак остава без значение. Например поражението, робството могат да предизвикат коренно различни реакции, но ще бъде неправилно, ако независимо дали реакцията е позитивна или негативна, само защото тя съществува у младата смяна, бъде окачествена като положителен момент при осмислянето на понятието „литературно поколение“. Литературоведските наблюдения на автора сочат, че изключително важен е *тият тип реакция* в отговор на обществения импулс. Видят на тези ответни реакции се определя преди всичко от характера на самите исторически промени — те диктуват психологическия отклик. Или, както казва Вика: „Това, което за младите е импулс, в същото време е и означаване посоката на отговора; в общата еволюция остават записани само онези резултати, които са в съгласие с набелязаната посока.“

В същата връзка са и въпросите, свързани с реализирането на съзнанието чрез създаване на духовна и литературна програма на поколението, както и намирането и изследването на други важни причини за възникване на определено съзнание — влиянието на възрастта, средата, традициите във възпитанието и класовия произход на личността.

Теоретичните наблюдения върху проблема „литературно поколение“ се изчерпват с анализ на отношението между поколението и различните фактори на литературната еволюция. Тук Вика стига до извода за *многопластовото разположение* на отделните поколения в определен период от време. Той правилно и аргументирано оборва становището, че всеки нов период от литературното развитие освен с появата на нови сили е ознаменуван, най-просто казано, с „изчезване“ на старото поколение — теза, която не дава обяснение за истинското място на отиващото си поколение, нито за законите, според които литературните явления следват своя ход. Нат-

рупаният от предходниците заряд не може да се прекъсне, да се разтвори в пространството — той продължава да живее както под формата на по-прогресивните, отговарящи на изискванията на новото време художествени тенденции, така и под формата на една вече остаряла и елементарна духовност. Пример за това е връзката между романтиците и техните предходници — псевдокласиците.

Често се срещат и случаи, когато утвърденото поколение достига в творчеството си до същите или подобни открития като тези на младите, но заслени от ролята, която трябва да изпълняват синовете, не забелязват постиженията на бащите. Ето защо Вика разграничава строго субективната оценка на младите „след нас значи по-добре от вас“ от обективната истина, която произтича от действителния социално-литературен ход на новите литературни течения. „Така както младостта и старостта са единствено формално-социални критерии, а не средство за оценка, така и мненията за отделните периоди и тяхното действително разположение са две различни неща“ — пише Вика (с. 114). Основните принципи на живот на литературните поколения показват единствено каква е възможната структура на взаимоотношенията между тях, но не предreshават дали новото поколение, ръководещо се от своето субективно съзнание, в борбата си прави крачка напред или тъпче на място.

Наред с разработката на теоретическите проблеми трудът на Вика съдържа още исторически преглед на основните становища и концепции, посветени на този проблем, а също така литературно-историческо изследване на полския класицизъм и романтизъм като практическо приложение на теоретическите постановки.

Историческият преглед на по-важните съществуващи теории се основава преди всичко на постигнатото от немската психологическа и социологическа мисъл. Много от основните термини, които Вика използва, той открива у немските хуманисти. Но той доразвива техните възгледи, успява по нов начин да интерпретира някои спорни постановки и да създаде интересна, реалистична теория, макар че се чувства влиянието на обективно-идеалистическите възгледи на предходниците му. Не е трудно след близо 35-годишно развитие на литературната наука да изтъкваме редица слабости в труда на полския учен, но, струва ми се, най-важното е да изложим неговите достойнства и затова не може да не се съгласим с думите на Хенрик Маркевич, автор на предговора към книгата, един от най-авторитетните съвременни полски литературоведи: „Стойността на труда не се състои само в разрешаването на проблемите, които той излага, но също така и в поставените с неизгасващата сила на вдъхновения открити и до днес въпроси и хипотези.“

Калина Цанева